

Tone Zorn

IZ DELOVANJA DRUŽBE SV. CIRILA IN METODA NA KOROŠKEM PRED PRVO SVETOVNO VOJNO

I

Leta 1975 je poteklo 90 let od odobritve pravil slovenske narodnoobrambene šolske Družbe sv. Cirila in Metoda (CMD).¹ Kot neposredno pobudo za ustanovitev družbe takratna dokumentacija označuje delovanje Nemškega šolskega društva (Deutscher Schulverein) na Slovenskem (in še zlasti na Kranjskem, v Ljubljani in Trziču). Sama ustanovitev Družbe pa pada v leto slovesnosti ob tisočletnici solunskih bratov Cirila in Metoda. Iz poziva za ustanovitev slovenskega narodnoobrambnega društva, ki ga je objavil Slovenski narod 28. novembra 1884, lahko razberemo sugestijo, po kateri naj bi društvo imelo svoj neposredni vzor v češki Ustredni matici školski (Osrednja šolska matica), ustanovljeno naj bi bilo na verski podlagi, na čast Cirilu in Metodu pa naj bi nosilo njuno ime.² Dejansko so priprave na ustanovitev društva med tem že tekle; v njegovem ustanovnem odboru pa so bili naslednji slovenski politiki ter delavci: Luka Svetec (predsednik), Ivan Hribar, Ivan Murnik, dr. Josip Vošnjak in Tomo Zupan. Oblasti so odobrile pravila novega društva dne 9. aprila 1885.³

Po njih naj bi CMD delovala na vsem slovenskem narodnem prostoru na območju Cislajtanije. Sedež družbe naj bi bila Ljubljana. V pravilih beremo, da je namen družbe »vsestransko podpirati in pospeševati slovensko šolstvo na katoliško-narodni podlagi«. To naj bi družba dosegla z ustanavljanjem in vzdrževanjem šol in otroških vrtcev za slovenske otroke, z nastavljanjem učiteljev, s podporami in nagradami ter z izdajanjem primernih spisov in knjig. Pravila so omogočala ustanavljanje podružnic v vsakem kraju z najmanj 20 člani (»podružniki«). V večjih krajih (mestih) je lahko delovalo tudi po več podružnic. Pravila so določala vsakoletni sklic tako imenovane »velike skupščine«. V kolikor bi oblasti družbo razpustile, bi njeno premoženje pripadlo Slovenski matici, v nasprotnem primeru pa bi o usodi premoženja odločila velika skupščina. Določeno je še bilo, da v kolikor kaka podružnica preneha delovati (se »razide ali razpusti«), potem pripade njeno premoženje osrednji družbi.⁴

Iz poročila, danega na prvi veliki skupščini 5. julija 1886, je videti, da je do tega časa že delovalo več podružnic narodnoobrambene družbe. Ob tej priložnosti so našli dve podružnici v Gradcu (Graz), po eno v Celovcu in Go-

¹ Kratek pregled delovanja CMD na Koroškem prinaša članek Anton Beg, Družba sv. Cirila in Metoda na Koroškem. Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za . . . leto 1913, Ljubljana 1912, 35—46. Celotna dejavnost pa je orisana v knjižici Pogled na prvo četrtletje Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Ljubljana 1910.

² Po poročilu v Vestniku šolske Družbe sv. Cirila in Metoda, I, 1887 (v nad. Vestnik . . .).

³ Prav tam, 4.

⁴ Pravila Družbe sv. Cirila in Metoda. Arhiv Slovenije, fond CMD, f. 1886/I.

rici, tri v Ljubljani. Videti je tudi, da je bilo v tem času največ družbenih udov v Trstu.

Med razpravo so na skupščini govorili tudi o ustanovitvi otroškega vrtca pri Sv. Jakobu v Trstu. Predlagana je bila tudi podpora za tri goriške šole v Dolenjem, Ločniku in na Stari gori. »Tem občinam — je poudaril razpravljalec — naj bi se kako pomagalo, da se razslovenjenje prepreči«. O Koroški je govoril Gregor Einspieler. Po njegovi oceni je znašalo število koroških Slovencev 120.000 do 130.000, kljub temu pa ni bila v deželi niti ene slovenske šole. »Vse prošnje, resolucije in pritožbe — je nadaljeval — bile so doslej zaman in drugače ne bode boljše, kakor da glavna družba priskrbi in plača spretnega odvetnika, ki bode slovenskim občinam po Koroškem izvojeval slovenske šole«. Za Štajersko je bila predlagana ustanovitev dijaške kuhinje v Ptujtu ter poudarjeno dejstvo, da je v Sevnici uspelo skrciti tamkajšnjo tri-razredno šulferajnsko šolo v dvorazredno ob istočasnem skrcenju števila učencev (od 80 na 20).

Videti je, da je vodstvo CMD v tem času razmišljalo o ustanovitvi slovenske šole v danes kanalski Beli peči, vendar je načelstvo kranjskogorske podružnice menilo, da bi bilo bolje z nagrado podpreti tamkajšnjega učitelja Golmajerja, ki bi dodatno poučeval slovenščino.⁵ Značilno je tudi, da je odbor celovške Mohorjeve družbe prav v tem času odklonil javno podpreti narodnoobrambno društvo ter to pojasnjeval s splošnimi političnimi razmerami v deželi. Videti je še, da se je celovška bratovščina bala postavljanja »političnih stališč« ter se pri tem sklicevala na negativen odnos koroškega nemškega liberalnega meščanstva do Družbe sv. Mohorja. O vplivnosti tega meščanstva v dopisu celovške bratovščine CMD beremo, da koroški liberalci vsako leto »prerešetujejo« mohorjanske knjige ter »stikujejo po najnedolžnejših vrsticah, celo po besedah, da bi družbo proti vladi ali v časopisih ali celo v deželnem zboru ovadili češ, da se odbor (Mohorjeve družbe) ne ravna po njenih (svojih) pravilih, da bratovščina politikuje in draži ‚deželni mir‘ itd.« Mohorjeva družba je poudarjala, da ji to nalaga dolžnost, da »ravna povsem previdno in varuje družbin obstanek proti tako zvitemu rogoviljenju«. Pač pa bi bil odbor Mohorjeve družbe pripravljen sodelovati z CMD, v kolikor bi ta očistila svoj tisk »političnih stvari« (šlo je za spis CMD »Zakaj smo ustanovili društvo sv. Cirila in Metoda«).⁶

Zanimivo je tudi mnenje Filipa Haderlapa, ki je ob zamisli ustanavljanja otroških vrtcev menil, da vrtec »ne bi nič koristil, ako mu ne sledi slovenska šola, do česar je pa zdaj malo upanja, ker (CMD) družba nima toliko podpore, da bi na svoje stroške vzdrževala šole«. Menil je, da bi v Celovcu ne dobili dovolj otrok »ne za vrt, ne za šolo; prej v Železni Kapli, Borovljah, Pliberku ali Velikovcu«. V imenu celovškega odbora CMD je še pisal, da bi za sedaj najbolj kazalo podpreti tiste učitelje, »ki ščitijo še največ slovenskega in pa take učence, ki so v slovenščini najpridnejši«.⁷

Medtem ko je imela CMD v prvem letu delovanja 25 podružnic s 25 pokrovitelji, 516 ustanovnimi člani, 2530 udi, 871 podpornimi člani ter enim častnim članom (to je bil Andrej Einspieler), je to število do srede leta 1887 naraslo na 64 podružnic s 4180 člani. Poleg Ljubljane (šest podružnic) je 23 podružnic odpadlo na Kranjsko, 18 na Štajersko (od tega dve na Gradec),

⁵ Dopis z dne 18. avgusta 1886, f. isti.

⁶ Dopis L. Einspielerja, f. isti.

⁷ Dopis z dne 5. oktobra 1886, f. isti.

16 na Primorsko (od tega dve na Trst) ter dve na Koroško (Celovec, Beljak). V tem času je društvo tudi odprlo vrtec v Celju (odprt 20. decembra 1886), ki je bil povezan s tamkajšnjo slovensko dekliško šolo. 3. januarja je sledila ustanovitev otroškega vrtca pri Sv. Jakobu v Trstu. Poleg tega je družba podprla sedem šol na nemško-italijanski (furlanski) jezikovni meji, v krajih »raznarodovanju jako izpostavljenih«. Razposlano je bilo tudi več sto knjig namenjenih šolski mladini.⁸

Za beljaško podružnico CMD vemo, da je konec leta 1887 prosila osrednji odbor družbe za knjige kot protiakcijo Nemškemu šolskemu društvu, ki »vsiljuje v okraju svoje knjige«. Prošnjo je osrednji odbor priporočil odboru Slovenske matice.⁹ Za spoznavanje položaja slovenskega jezika na južnokoroških šolah pa je še posebej zanimivo pismo Andreja Einspielerja o prizadevanjih za pouk slovenskega jezika v Slovenjem Plajberku. Izvemo, da je plajberški krajevni šolski svet še leta 1884 prosil celovške šolske oblasti, da bi se učenci tamkajšnje utrakvistične poučevali v »čisti slovenščini in šele nato v nemškem jeziku (pobudnik te akcije je bil pač sam Einspieler kot nekdanji plajberški župnik). Oblasti so to pobudo zavrnilo. V odgovoru koroškega deželnega šolskega sveta beremo, da se ta po določbah 6. člena državnega zakona o ljudski šoli in po poizvedbi želja koroškega deželnega odbora ne vidi vzroka, da bi doslej posebno jezikovno ureditev ljudske šole v Slovenjem Plajberku spremenil (»des Landesschulrat findet sich aus Grund des ins Besinnungen des § 6 Reichsvolksschulgesetzes und nach Einholung der Wünsche des Kärnt. Landesausschusses nicht veranlast, den bisher besonderen sprachlichen Einrichtung des Volksschule zu Windisch Bleiberg zu ändern«). Za položaj slovenskega koroškega življa je v Einspielerjevem pismu zanimiva misel, po kateri je kmet, če nima previdnega in umnega voditelja, »preveč omahljiv in nestanoviten in vrh tega pri vsej svoji ljubezni do maternega jezika le prerad vidi, da naj se njegovi otroci tudi naučijo nemškega jezika, ki ga, misli... bolj ali manj vselej potrebuje v dotiku z nemškimi uradniki in fužinarsko gospodo in pri vsjakih«. Ko je tako orisal narodno in socialno podrejenost Slovencev, je Einspieler podčrtal, da je edini, na katerega se da zanesti rodoljuben duhovnik, vendar kaj more po njegovem on opraviti? Pisal je še, da se je večkrat zgodilo, da so rodoljubni kmetje kljub obljubi pustili duhovnika samega. Zgodilo se je tudi, da je »marsikatera šolska občina terjala za svoje otroke pouk v maternem jeziku«, vendar pa je popustila pred predstavniki oblasti.¹⁰ Po Einspielerjevi smrti so celovški bogoslovci sporočili vodstvu CMD, da so se želeli oddolžiti pokojniku, vendar pa jim to (»kakor si lahko mislite«) ni bilo mogoče. Iz poročila razberemo, da za to oviro ni stal celovški ordinariat, ampak napadalnost nemškega koroškega meščanstva. Bogoslovci so ob tem poudarjali, da se je Einspieler zanimal za CMD, še posebej zanimiva pa je nadržnost, da se je pokojnik nekaj tednov pred smrtjo pesimistično izrekel o prihodnjem položaju koroških Slovencev (po pismu: »da je pač prav malo upanja, da bi se kdaj obrnilo /pač v narodnostnem oziru/ na boljše«). Bogoslovci so opozarjali na Einspielerjevo prizadevanje po razširitvi CMD po Koroški, vendar pa ta prizadevanja po pismu niso bila uspešna. Pač pa se je sedaj po mnenju bogoslovcev obrnilo nekoliko na bolje. V spomin na pokojnika so bogoslovci izročili CMD denarno podporo, vendar s

⁸ Vestnik I, 15—37.

⁹ Dopis z dne 5. julija 1887, f. 1887/I.

¹⁰ Pismo Andreja Einspielerja iz l. 1887, f. isti.

prošnjo, da bi o tem ne izvedela javnost, ker bi jim ta denar »utegnil škoditi, kajti na Koroškem je vse mogoče«. Pri tem so se bali morebitnih posledic za akademijo slovenskih bogoslovcev, ali kot pravi pismo, »za našo slovensko akademijo, katero smo predlanskim z velikim trudom ustanovili«.¹¹

Zanimiva je še ocena delovanja CMD, dana na veliki skupščini leta 1888. Ob tej priložnosti so poudarili, da je najbolj težka naloga družbe na »slovenskem Gorotanu, kateri že toliko časa brezuspešno kliče po slovenski šoli«. O možnosti ustanovitve slovenske šole na Koroškem v poročilu družbinega tajnika beremo, da bo taka ustanovitev mogoča le v primeru, če se tamkajšnji »rodoljubi zavzamejo ter se ljudstvo vzdrami, mogoče izbojevati slovensko šolo, da bo ugajala koroško-slovenskim razmeram« (!). Dalje izvemo, da je avgusta 1887 predsednik CMD obiskal krškega knezoškofa dr. Jos. Kahna ter mu ob tej priložnosti pojasnil »razmere slovenskih šol ter priporočal družbo v blagohotno pospeševanje«. O uspešnosti obiska beremo, da »ima tudi ta korak svoje dobre posledice, pričajo nam deloma i podružnice, ki so nikle na koroških tleh«.¹²

O šolskem vprašanju so razpravljali na XVII. seji vodstva CMD dne 7. marca 1888. Tajnik Anton Žolger je na njej menil, da je nujno potrebno, da družba precizira svoje stališče do tega vprašanja, »ker (da) se to pričakuje in želi od mnogih strani«. Po njegovem bi morala biti šola katoliška (»saj so vsi Slovenci brez izjeme katoliki«). Med razpravo je Gregor Einspieler poudaril, da je za Koroško potrebna sočasna verska in narodna šola. »Le če se za obojno potegnemo — je nadaljeval — mogoče nam je na Koroškem, kjer je izzvemivši nekaj rodoljubnih duhovnikov (vse) zoper nas, nekoliko doseči«. Nato je pribil, da hoče le v tem smislu delovati na Koroškem. Iz nadaljnje razprave naj povzamemo nekaj najvažnejših opozoril. Matej Močnik je zahteval, da se v zadevno peticijo o šolskem vprašanju (šlo je za peticijo k predlogu Liechtensteinovega šolskega zakona) postavi določilo o materinščini kot učnem jeziku na vsem Slovenskem, da bi se tako izognili vsiljevanju drugega deželnega jezika. Značilno je, da se je Ivan Hribar z vso odločnostjo izrekel proti Liechtensteinovemu predlogu, ker da je kvaren ter silno nevaren za izvenkranjske Slovence (po tem predlogu bi dežele namreč dobile avtonomijo na šolskem področju). V kolikor pa bi njegov predlog ne prodril, je Hribar zahteval, da se vstavi v zapisnik opozorilo: »Prošnjo za konfesionalno šolo bi bil pripravljen podpirati, a Liechtensteinov predlog ne, ker našo peticijo bodo smatrali za njegov načrt.« Na seji je bila izrečena misel, da se hoče s peticijo slovenske »poslance vsaj opozoriti, da pri prvem branju šolsko-zakonski načrt (v parlamentu) a limine nene zavržejo«.¹³ Vodstvo CMD je z izjemo Ivana Hribarja tekst peticije tudi sprejelo ter sklenilo poslati peticijo dunajskemu parlamentu. Peticija je vsebinsko zahtevala versko-narodno šolo z materinščino kot učnim jezikom na vseh javnih šolah, kjer živijo Slovenci ter istočasno prosila oblasti za izvedbo tistih resolucij, ki jih je državna zbornica že ponovno sprejela v prid slovenščine na šolskem področju.¹⁴

Na seji so dalje razpravljali o prošnji Andreja Einspielerja za družbino podporo pri gradnji slovenjeplajberške šole. Na očitno zahtevo vodstva CMD,

¹¹ Pismo slovenskih bogoslovcev z dne 16. decembra 1889, f. 1889/I.

¹² Takih podružnic je bilo leta 1888 pet. Ob celovški in beljaški še Bistrica na Zilji, Kotmara vas in okolica, Pliberk in okolica, Apače in Skocijan.

¹³ Zapisnik XVII. seje vodstva CMD z dne 7. marca 1888. AS, fond CMD, fasc. sejnih zapisnikov.

¹⁴ Prim. Vestnik II, Ljubljana 1888, 9—10.

da bodi šola slovenska, je Einspieler pisal, da bi »se tega pogoja strogo ne zahtevalo«, češ, da se župani »spreminjajo, in dokaj homatij lahko nastane« v nasprotnem primeru (po povzetku pisma v zapisniku). Ivan Hribar je k prošnji poudaril, da CMD ne more odstopiti od prejšnjih zahtev, »ker sicer ne pridemo nikoli do glavnega smotra pri koroških šolah«. »Ako se vsled občinskega sklepa — je nadaljeval — kaj vtakne okrajni šolski svet in druge instance, vsaj imamo odprto pravno pot, katero moramo prej ali slej nastopiti«. Zato je predlagal, da naj Einspieler doseže zahtevo šolske občine po čisto slovenski šoli. Izplača naj se tudi 1000 fl., vendar kot pogoj za slovensko šolo, v nasprotnem primeru pa je treba posojilo vrniti. V kolikor pa bi kaka višja inštanca ovrгла zahtevo po slovenski šoli, pa bi po Hribarju nastopila pravna pot. Oba predloga je vodstvo CMD osvojilo.¹⁵

Zahtevo po konfesionalni narodni šoli je vsekakor pogojevalo vplivnost koroškega nemškega liberalnega učiteljstva. Po oceni tajnika CMD bi izguba slovenstva pomenila na Koroškem tudi izgubo vere.¹⁶ Še posebej pa naj opozorimo na predlog, dan na četrti redni veliki skupščini, po katerem naj bi po tržaškem vzoru (mišljena je bila slovenska štirirazrednica pri sv. Jakobu) postavili »vsaj eno slovensko šolo za vzgled na Koroškem«, in to v okolici Velikovca.¹⁷ Iz tega časa je tudi znano, da je pristojna oblast zavrnila prošnjo za slovensko šolo v Št. Lenartu pri sedmih studencih; ustrezno prošnjo je podpisalo 46 občanov. Značilno pa je, da je zavrnitev prošnje odvrnila od beljaške podružnice CMD več njenih članov.¹⁸

V tem času je imela CMD na Koroškem štirinajst podružnic. Te so bile: za Celovec in okolico (ust. l. 1886), Beljak in okolico (1886), za Ziljsko dolino in župnijo Vrata (dejansko ust. l. 1887), Kotmaro vas in okolico (1890), Pliberk in okolico (1888), Apače (1888), Škocijan in okolico (1888), Tolsti vrh in okolico (1888), Št. Janž v Rožu (1888), Haber pri Medgorjah (1888), Črno in okolico (1889), Št. Štefan na Zilji (1890), Priblo vas in okolico (1890) ter za Libeliče (1891). Celotno število koroškega članstva je znašalo 1990 udov (1 pokrovitelj [Andrej Einspieler], 52 ustanovnikov, 553 rednih ter 1384 podpornih članov). V primerjavo: na Kranjskem je bilo v tem času 49 podružnic (ena je bila v »nastajanju«), 25 na Štajerskem, 13 na Goriškem, 4 v Trstu in okolici ter 1 v Istri. Skupno število članov je znašalo nekako 8217. Družba je imela po en otroški vrtec v Celju, Sv. Jakobu in Rojanu v Trstu, v Pevmi in Podgori na Goriškem, ter štirirazredno osnovno šolo pri sv. Jakobu v Trstu, na Koroškem pa ni imela nobene lastne ustanove.¹⁹ Iz tega časa je tudi znano prizadevanje koroških oblasti po omejevanju delovanja tamkajšnjih CMD podružnic.

Tako je beljaški okrajni glavar črtal iz programa zbora CMD v Bistrici na Zilji vse točke, ki niso bile strogo upravnega značaja. Proti temu se je beljaška podružnica narodnoobrambnega društva pritožila najprej pri koroški deželni vladi ter zatem še na Dunaju, vendar s pritožbo ni uspela. Pač pa je dunajsko notranje ministrstvo naročilo beljaškemu okrajnemu glavarstvu, da mora reševati slovenske vloge CMD v slovenskem jeziku. Po drugi

¹⁵ Gl. op. 13.

¹⁶ Vestnik III, Ljubljana 1889, 14.

¹⁷ Prav tam, 22.

¹⁸ Poročilo beljaške podružnice CMD z dne 11. januarja 1890, Arhiv CMD, f. 1890/I.

¹⁹ Vestnik V, Ljubljana 1891, 41–56.

strani pa je sodna oblast razsodila, da so beljaški podružnici CMD oblasti zakrivile krivico.²⁰

Na pobudo prirediteljev prvega slovenskega katoliškega shoda v Ljubljani je 11. maja 1892 razpravljalo vodstvo CMD o morebitni ustanovitvi slovenskega učiteljskega v Ljubljani. Šlo je za pobudo pripravljalnega odbora katoliškega shoda, po kateri naj bi vodstvo CMD izjavilo, »ali in primeroma kako bi mogla Družba podpisati osnovanje in vzdrževanje nameravanega učiteljskega semenišča?« Iz zapisnika se je videti, da je vodstvo CMD ustanovitev slovenskega učiteljskega pozdravilo, ker da taka ustanovitev »popolnoma ustreza namenu naše družbe«. Glede vzdrževanja učiteljskega pa se je vodstvo omejilo na podporo »s štipendijami za gojence, in to posebej iz Koroške«, pa tudi »sicer na primeren način, kakor bo še prihodnost dopustila«. Na pobudo Gregorja Einspielerja so na seji razpravljali tudi o ustanavljanju slovenskih knjižnic na Koroškem.²¹

Dne 13. novembra 1892 je bilo v Celovcu posebno posvetovanje o vprašanju slovenskega šolstva. Kot prvo je bilo na posvetovanju postavljeno vprašanje ustanovitve slovenske šole v Glinjah. Iz poročila je videti, da so udeleženci zborovanja to pobudo zavrnilo kot »neumestno«, češ da naj se slovenska šola postavi le tam, kjer je »uspeh gotov«. Prej bi bili pripravljeno pristati na Prevalje, kamor je tamkajšnji župnik Müller nameraval poklicati slovenske šolske sestre iz Maribora. Obenem pa so predvidevali, da bodo »fabrikantje grozno terorizirali delavce, da ne pošljejo otrok v slovensko šolo«. Udeleženci posveta so menili, da bi bilo še najvarneje ustanoviti šolo za velikovško okolico; kjer nameravajo tamkajšnji župnik in posestniki kupiti poslopje za slovensko šolo in posojilnico. Zadnji predlog je podprlo tudi vodstvo CMD. Nadalje so razpravljali o »ponavljalnih tečajih« za mladino, ki ne hodi več v šolo. Značilno je, da so bili udeleženci posveta mnenja, da je uvedba takih tečajev »v sedanjih« koroških razmerah neuresničljiva, ker je deželni šolski svet »upeljal svoje ponavljalne šole, ki pa bodo še več škodovala slovensčini, nego ljudske, ker se bode uspešno raznarodovalo že pri razvitih fantih in deklicah, česar otroci še toliko ne umevajo«. Nasprotno pa naj bi raje ustanavljali slovenska bralna društva. Slovenske duhovnike naj se tudi zaprosi, da bi — proti nagradi — poučevali odraslo mladino v predmetih ponavljalne šole. V tem smislu bi tudi bilo treba spremeniti pravila podružnic CMD (ali pa izdelati nova) za bralna društva, da bi bila ta upravičena ustanavljati ljudske knjižnice ter sklicevati »poučne« shode. Med sklepi posvetovanja je bila še pobuda za ustanovitev posebnega podpornega društva za slovenske koroške dijake.²²

Ostalo pa ni le pri načrtih. Značilna je notica o iskanju primerne poslopja za velikovško šolo. Po njej je stavbo, primerno za šolsko poslopje, takoj odkupil tamkajšnji Nmec, »sluteč, da bi si jo prisvojili Slovenci«. Radi neprimernosti je odpadel odkup hiše velikovškega prošta Serajnika, stvar pa se je končno uredila z nakupom zemljišča, ki ga je v Št. Rupertu pri Velikovcu kupil v imenu CMD Ivan Hribar.²³ Skupaj z nakupom so šla tudi razmišljanja o nastavitvi primernih učnih moči na predvideno šolo. Pri tem je vodstvo CMD opozarjalo, da bi bilo med Korošci težko dobiti primerne »laič-

²⁰ Vestnik VI, 1892, 25–26.

²¹ Zapisnik LVI, vodstvene seje CMD z dne 11. maja 1891, AS, fond CMD.

²² Zapisnik LXIV, seje z dne 4. januarja 1895, prav tam. S koroške strani so se posveta udeležili Gregor Einspieler, dr. J. Sket, prof. Scheinigg, Ferjančič, Legat ter vodja Mohorjeve tiskarne Janežič.

²³ Vestnik VIII, Ljubljana 1891, 31; gl. tudi op. 22.

ne učitelje, enako pa tudi drugod učitelje, ki »bi hoteli hoditi mučeništvo mej neprijaznimi Nemci«. Zato je vodstvo CMD sklenilo povabiti v Velikovec slovenske šolske sestre iz Maribora.²⁴ Vendar z nakupom zemljišča težav še ni bilo konec. Po prodaji je namreč prodajalec zahteval preklic kupoprodajne pogodbe, do česar pa končno vendarle ni prišlo. Med poročanjem o zapletu je Ivan Hribar menil, da so prodajalca naščuvali slovenski nasprotniki.

Ob vprašanju ureditve velikovške šole je vodstvo CMD na Hribarjev predlog sklenilo, da ne bo prevzelo v svojo režijo predvidenega internata na tej šoli, pač pa si je pridržalo nad njim nadzorstvo. CMD je tudi zahtevala slovenščino kot učni in občevalni jezik v internatu. Po drugi strani je CMD internatu prepuščala potrebne prostore ter drugo opravilo.²⁵

O odnosu koroških oblasti do CMD zgovorno priča primer šmihelskega občinskega tajnika Filipa Kanduta, ki ga je koroški deželni odbor zaradi njegove privrženosti narodnoobrambni družbi vrgel na cesto.²⁶ V tem času je bil tudi viden poskus slovenskih nasprotnikov, da bi spremenili slovenski osnovni šoli v Šmihelu in v Globasnici v utrakvistični, vendar jim je slovenska stran to namero preprečila. Za leto 1895 je znano, da je Franc Grafenauer pripravil posebno okrožnico, namenjeno pobudnikom nove šole v Maloščah. Z njo jih je opozarjal, naj zahtevajo triletni slovenski pouk, medtem ko naj se od tretjega razreda dalje poučuje nemščina na podlagi slovenščine. Pobudnikom maloške šole je še naročal, naj se za denarno pomoč obrnejo na CMD. V odgovoru na Grafenauerjevo pismo je vodstvo CMD 20. februarja odgovorilo, da pobude ne more podpreti, ker da je dalo glavnino denarja za CMD šoli v Trstu in v Velikovcu.²⁷ Posebej naj še omenimo, da je leta 1889 izšla v Ljubljani knjižica Pouk kako si moremo pretvoriti slovenskih šol na Koroškem s predlogi, kakšne naj bodo vloge z zahtevo po slovenski šoli in pouku.

Očitno je, da gre CMD v primerjavi z ostalimi slovenskimi deželami na Koroškem posebno mesto, pogojeno s specifičnim položajem tamkajšnje slovenske skupnosti. Tako naj bi mela družba na Koroškem ne le šolsko dejavnost, ampak tudi skrb za dviganje slovenske narodne zavesti v krajih brez slovenskih društev. Tako ni slučaj, da so bili v tem obdobju shodi koroških podružnic CMD najboljše obiskani na Slovenskem. Po drugi strani pa je bilo opaziti, da v deželi ni ženskih podružnic narodnoobrambne družbe. To so v krogih CMD pojasnjevali s tem, da »Korošci nimajo prebujenega ženstva«. CMD je upala, da se bo s pričetkom pouka na velikovski šoli položaj izboljšal.²⁸

Kot je znano, je bila slovenska privatna šola v Velikovcu odprta dne 25. oktobra 1896. Zaenkrat je bila dvorazredna. Zanimivo je, da je CMD še pred tem prosila celovškega škofa, da ne bi delal ovir pri prehodu šole v roke mariborskih šolskih sester.²⁹ O obisku šole priča podatek, da jo je v šolskem letu 1897/8 obiskovalo 112 otrok, že prihodnje leto pa je njihovo število naraslo na 160. V tem času (1. novembra 1899) se je Narodna šola že razširila v trirazredno ter zaprosila pristojne za pravico javnosti.³⁰ 4. marca

²⁴ Gl. op. 22.

²⁵ Zapisnik LXXIV. vodstvene seje CMD z dne 8. februarja 1894, AS, fond CMD.

²⁶ Pismo Josipa Lendovška z dne 12. oktobra 1894, fond CMD, 7. 1894/1.

²⁷ Odgovor CMD z dne 20. februarja 1896, f. 1896/1.

²⁸ Vestnik X—XI, Ljubljana 1902, 15.

²⁹ Podatek v f. 1896/1.

³⁰ Vestnik XX—XV, Ljubljana 1902, 15.

1900 je postal vodja šole velikovski župnik Franc Treiber; po poročilu Vestnika CMD pa je bivalo v njenem internatu »do 20 deklic«.³¹

Že prihodnje leto izvemo, da so deželni zakoni glede pravice javnosti za zasebne zavode na Koroškem in Štajerskem »nekoliko bolj obteževalni (kot na Kranjskem), (ter) imelo je družbino vodstvo težkoče, a trdno nado, da jih bo slednjič premagalo«.³² Poleg tega je dejstvo, da je bila velikovška šola dejansko v rokah šolskih sester zbudilo nasprotje ne le nemških, ampak tudi slovenskih liberalcev. Drugače ne bi Ivan Tavčar na veliki skupščini CMD avgusta 1901 prosil pojasnilo glede zemljiške vknjižbe družbenega premoženja v Št. Rupertu in na Muti. Po zapisniku je dejal, da »pojasnila ne želi sam za-se, ker ve, da je vknjižba omenjenih poslopij izvršena na družbino ime, nego le zato, da družba s svojo izjavo uniči govornice, kakor da bi bili šolski vknjižbi na korist šolskim sestram«.³³

Otvoritev velikovške šole pomeni vrh delovanja CMD na Koroškem. Opozarja tudi, da slovensko narodnoobrambno delo na Koroškem še zdaleka ni bilo tako močno kot delovanje nemškonacionalnih organizacij na Slovenskem, kar se je med drugim kazalo v počasni rasti števila podružnic CMD, saj je njihovo število v desetletju 1890—1900 naraslo le za tri (za Pokrče in okolico [ust. l. 1897], Rožek in okolico [1893] ter za Velikovec in okolico [1893]). V nasprotju s tem pa je naraslo število podružnic na Kranjskem na 63, Štajerskem 64, Goriškem 21, Trstu na 5, medtem ko je imela Istra še nadalje eno podružnico v Podgradu. In članstvo? V tem času je CMD imela 9220 članov, od tega 283 pokroviteljev, 1177 ustanovnikov, 5276 rednih udov ter 2484 podpornih članov. Od tega so odpadli na Koroško 4 pokrovitelji, 59 ustanovnikov, 809 rednih članov (»letnikov«) ter 945 podpornih članov. Podatki kažejo, da je na Koroškem upadlo v primerjavi z letom 1891 število članov za 195 (to velja zlasti za podporne člane, medtem ko se je število rednih članov dvignilo). Pač pa je v prihodnjem obdobju skupno število celotne CMD nekoliko upadlo. Leta 1903 je štela družba 148 podružnic (80 mešanih, 31 moških in 37 ženskih) z 8328 člani (1 častni član, 356 pokroviteljev, 1208 ustanovnikov, 5491 rednih ter 1267 podpornih članov). Za Koroško pa dobimo naslednjo sliko: 17 podružnic s 6 pokrovitelji, 60 ustanovniki, 180 rednimi ter 377 podpornimi člani (skupaj 623).³⁴

II

Čakati je bilo treba več kot deset let, da so koroški Slovenci dobili novo zasebno šolo v Št. Jakobu v Rožu, pobudo zanjo pa je dalo ravnanje koroškega deželnega šolskega sveta leta 1903, ki je do tedaj enotno slovensko ljudsko šolo razdelilo na dva zavoda: na »slovensko-nemško« (utraktivistično) ter na slovensko. Odlok šolskih oblasti je tudi nadrobneje opredeljeval jezikovni pouk na tako razdeljeni šoli: za utraktivistično je na primer naročal zakonitim zastopnikom šoloobveznih otrok dati izjavo, po kateri njihovi otroci od tretjega razreda dalje ne bodo obiskovali pouka slovenskega jezika.³⁵ Pri-

³¹ Prav tam, 69.

³² Prav tam, 99.

³³ Prav tam, 85.

³⁴ Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za navadno leto 1903, Ljubljana 1904, 120 (v nad. Koledar ... za leto ...).

³⁵ Matej Ražun, V boj za slovensko šolo! Celovec 1904, 37—40; o historiatu šentjakobske šole gl. knjižico Katoliško-političnega društva za Slovence na Koroškem Die Gemeinde St. Jakob im Rosenthale im Kampfe um die slovenische Volksschule, Celovec 1891 (?).

hodnje leto je pobudnik nove Narodne šole, šentjakobski župnik Matej Ražun opozarjal, da bo imel sklep koroškega deželnega šolskega sveta prej ali slej za posledico združitve šentjakobske slovenske trirazrednice z novoustanovljeno utrakvistično, ali kot jo je imenoval »nemčursko šolo«. Menil je, da bi Slovenci z zgraditvijo Narodne šole pritegnili k slovenskemu pouku učenca utrakvistične šole ter je upal, da bo na ta način razdeljena ljudska šola znova postala »slovenska petrazrednica«. ³⁶ To, da je zamisel šentjakobske narodne šole pogojil omenjeni sklep koroškega deželnega šolskega sveta, so potrdili tudi na veliki skupščini CMD tega leta. ³⁷ Ražunova misel pa je segala še dalje, saj je želel v okviru nove šole tudi posebno gospodinjsko šolo za slovenska dekleta, poleg tega pa je predlagal ustanovitev vsaj še dveh slovenskih narodnih šol »kje blizu Prevalj« ter v Ziljski dolini. ³⁸

Omenimo naj tudi, da so na občnem zboru celovške podružnice CMD sprejeli pobudo monsignorja Valentina Podgorca, po kateri naj bi vsaj enkrat letno sklicali občni zbor vseh koroških podružnic. Na njem naj bi razpravljali o koroškem šolskem vprašanju. Istočasno bi sestanki te vrste predstavljali »nekako« zvezo koroških CMD podružnic; na njih bi se tudi pogovorili o govornikih za posamezne družbene prireditve. ³⁹

Ražun je zamisel šentjakobske šole nadrobneje opredelil v pismu, poslanem maja 1905 vodstvu CMD. Sporočal je, da ima zagotovljenih 10.000 kron brezobrestnega posojila (za nedoločen čas) ob pogoju, da bo posojilo vknjiženo na šolo. O značaju šole pa je pisal naslednje: »rad bi zidal ne le ljudsko šolo, ampak čisto popolno gospodinjsko šolo za dekleta, nekako tako kot so kmetijske šole za fante. Zdi se mi neobhodno potrebno napraviti tako gospodinjsko šolo ne samo za Koroško, ampak tudi za Gorenjsko, da vzgojimo narodne in verske gospodinje ter se tako stavimo v bran obema svojima sovrážnikoma i nemčizmu i liberalizmu. Seve bi gospodinjska šola morala imeti tudi vrednjo kmetijo ... in vsled tega tega (bi) tudi mnogo več stala. A jaz sem uverjen, da s primerno argumentacijo tudi na Kranjskem in po vsem Slovenskem dobimo vsako potrebno vsoto.« ⁴⁰

Tako zastavljen predlog pri vodstvu CMD ni našel pričakovanega odmeva. Kaj več je o tem javnost izvedela na veliki CMD skupščini prihodnje leto, ko je eden odbornikov osrednjega vodstva pojasnil, da »je taka šola, kakor si jo za enkrat želijo glasovi iz Št. Jakoba, izven družbenih pravil. Bila pa bi že razen tega nemogoča, ker družba nima za to potrebnega denarja«. ⁴¹

Dokumentacija opozarja, da je bilo zaenkrat glavno nesoglasje v tem, ali naj bo prihodnja šola tri ali štirirazredna (prvo misel je zagovarjala CMD, medtem ko je bil Ražun zagovornik druge). ⁴² Kljub nesoglasju je vodstvo CMD 10. septembra 1905 odobrilo prepis že kupljenega zemljišča namenjenega šoli na ime Družbe sv. Cirila in Metoda. ⁴³

S tem pa nesoglasij še ni bilo konec. Čez nekaj dni je Ražun tožil, da je vodstvo narodnoobrambne organizacije odklonilo gradnjo šentjakobske šole, češ, da se ni ravnal po poprejšnjem dogovoru glede izbire gradbenika, ki naj bi izdelal načrt za šolsko poslopje. Ražun je odgovarjal, da pomeni načrt (»med drugim«) kopijo šentrupertske šole, zatem pa očital vodstvu CMD,

³⁶ Isti, Bodoča narodna in gospodinjska šola v Št. Jakobu v Rožu na Koroškem, 1905, 4—5.

³⁷ Koledar . . . za leto 1906, Ljubljana 1905, 60.

³⁸ Gl. op. 36, 3.

³⁹ Poročilo o občnem zboru, AS, fond CMD, f. 1905.

⁴⁰ Ražunovo pismo z dne 15. maja 1905, f. 1905.

⁴¹ Koledar . . . za leto 1907, Ljubljana 1906, 101-2.

»da je na Kranjskem nesrečni liberalizem razjedel tudi že družbo sv. Cirila in Metoda«, in to v tolikšni meri, »da celo njeni odborniki eden drugemu ne zaupajo«, tako da v njej prevladuje duh, nasproten duhu obeh slovanskih blagovestnikov, trditev, ki kaže, da je treba nesoglasja okrog šentjakobske šole iskati tudi drugod. V nadaljevanju je Ražun poudaril, da je glavni namen šentjakobske pobude ustanovitev gospodinjske šole, medtem ko naj bi bila Narodna šola »ljudska šola le toliko časa in le s tolikimi razredi, dokler si ne pridobimo nazaj naše ljudske šole, kar se utegne zgoditi tekom 5—8 let; pri tem se naj (šola) polagoma spremeni v gospodinjsko šolo«. Značilno je v pismu Ražunovo odklanjanje posvetnih učiteljev ker da »kranjskih razmer, katere bi svetni učitelji brez dvoma skušali vsejati tudi pri nas, ne maramo — in bi jih ne mogli prenesti!«. Ražun je zagrozil, da bo mimo CMD »nastopil lastno pot« pri gradnji šole. Svoj načrt mora izpolniti — je pisal — saj bi bil v nasprotnem primeru »poražen in politično zavsem uničen ... tako, da mi v Št. Jakobu ni obstanka in je poražen in narodno za vselej pokopan Št. Jakob tako, da že pri prihodnjih občinskih volitvah pade, za vselej pade slovenska občina šentjakobska — in kot neogibna posledica tega bode malosrčnost, ki se bode polastila koroških Slovencev, ki še sedaj pravijo: če se že v Št. Jakobu ne morete držati, kaj pa naj počnemo mi — in pa krohot nemčurjev in njih zmagoslavno veselje nad popolnim porazom najmočnejše slovenske trdnjave na Koroškem«.44

Ražun je pisal, da bo pri delu za šentjakobsko šolo sodeloval z vsemi rodoljubi, kar jih je na Koroškem. To kaže, da je imel spor globlje korenine in jih je iskati v takratnem slovenskem političnem življenju. Dokumentacija tudi dokazuje, da sta za Ražunom stala Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem ter celovška Mohorjeva družba. V pismu slednji je CMD septembra 1905 zavračala vrsto Ražunovih pritožb, predvsem pa naj iz pisma povzamemo opozorilo, da narodnoobrambna organizacija »do sedaj šentjakobske ljudske šole ni odklonila«, pač pa da pričakuje zadevni finančni predračun in drugo, kajti družba se ne more spuščati v akcije, katerih finančna stran ni jasna in dognana. CMD je še sporočala, da glede na razpoložljiva denarna sredstva ne more sprejeti v svoj proračun gospodinjske šole.45

Sredi leta se je v imenu pobudnika šentjakobske šole oglasil dr. Janko Brejc. CMD je sporočal, da je Družba sv. Mohorja pripravljena dati šentjakobski šoli brezobrestno posojilo 60.000 kron ter jo tudi v prihodnje podpirati. Vendar pa stavlja pogoj, da se ji »glede uredbe nameravanega zavoda kakor tudi glede naporov v svrhu dosege njegovih ciljev prizna odločilna beseda«. Po Brejčevem pismu je bila ta zahteva upravičena, saj je smatrati Mohorjevo družbo »za prvič ustanoviteljico tega zavoda in drugič, ker odbor družbe tukajšnje razmere izvrstno dobro pozna in ni dvoma, da bo stremel vedno za tem, kar je ... za koroške Slovence najnujnejše in najkoristnejše«. Pač pa so po pismu ponujali CMD, da prevzame šentjakobsko šolo v svojo oskrbo.46

V odgovoru je CMD predlagal Koroščem, naj v kolikor so uverjeni v potrebo nove šole, ustanovijo v Celovcu posebno društvo, ki bi prevzelo skrb

42 Ražunovo pismo z dne 5. septembra 1905, f. 1905/II.

43 Prav tam.

44 Ražunovo pismo z dne 23. septembra 1905, prav tam.

45 Koncept pisma z dne 16. septembra 1905, prav tam.

46 Brejčevo pismo z dne 4. avgusta 1906, f. 1906.

za njeno gradnjo in oskrbo. Vodstvo CMD je tudi zagotavljalo, da bi v tem primeru »to podjetje podpiralo po svojih najboljših močeh«. ⁴⁷

Na stališča vodstva CMD do gradnje šentjakobske šole so v tem času vplivala še nesoglasja okrog šentrupertske Narodne šole. Po eni strani je šlo za dograditev šolskega poslopja (telovadnice), po drugi pa vprašanje vsakoletne podpore Mohorjeve družbe temu šolskemu zavodu. Iz zapisnika ene sej CMD leta 1906 razberemo, da so v zadnjem času »nastala nespornost ljenja med družbenim vodstvom in koroškimi krogi, osobito odborom družbe sv. Mohorja v Celovcu« ter da je Mohorjeva ustavila vsakoletno denarno podporo velikovski šoli. Dokumentacija opozarja, da je bila Mohorjeva družba še dalje pripravljena s 1000 kronami podpirati velikovsko šolo, vendar ob pogoju, da sama določi učni načrt za četrti razred te šole. Videti je, da je CMD predlog sprejela, vendar pa ga je pogojila s svojim pristankom na učni načrt. ⁴⁸

Temeljni kamen za novo šolo je bil končno vzidan 14. julija 1907. ⁴⁹ Še pred tem pa sta bila na Koroškem odbornika CMD Ivan Šubic in Aleksander Hudovernik. O rezultatu obiska sta poročala na seji gospodarskega in šolskega odseka narodnoobrambne družbe dne 27. marca 1907. Poročala sta, da sta na koroškem »občevala z odvetnikom dr. Brejcem in profesorjem Apihom in se prepričala, da je slovenska šola (v Št. Jakobu) res potrebna, ker je sedanja utrakvistična, učitelji pa po mišljenju Nemci. Župnik Ražun — nadaljuje zapisnik — je razkazal svet, ki je kupljen za novo stavbo. Sveta je čez dva orala, cena 1800 K načrti so krasni. To šolo postavijo koroški Slovenci na svoje stroške. Družba sv. Mohorja je določila 80.000 K. Lastnik bode 'Družba sv. Cirila in Metoda' sonadzorstvo si pridrži 'Družba sv. Mohorja'. Poročevalca sta tudi poudarila, da je šentjakobska šola nujno potrebna. ⁵⁰ Zatem so na 180. vodstveni seji CMD 2. aprila 1907 soglasno sklenili prevzeti »šolo v svojo oskrbo za letne stroške ca. 2200 K« vendar na »podlagi pogodbe, ki naj se sestavi z interesenti«. ⁵¹ S tem pa spor ni bil končan, saj je Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem 1. februarja 1908 sporočilo, da je zadevni sklep narodnoobrambne družbe »sedaj brezpredmeten«, ker prihodnja šentjakobska šola ne bo vezana na CMD, ampak na novonastalo Slovensko šolsko društvo v Celovcu. ⁵²

Ostalo pa ni le pri tem, ampak je spor prišel tudi v javnost. V tajniškem poročilu na veliki skupščini CMD leta 1909 beremo: »Ob tej priliki moramo pojasniti razpor radi 'Slovenskega šolskega društva'. Družba sv. Cirila in Metoda je že od nekdaj bila pozorna na Gorotan, saj je v veliki meri zanj ustanovljena. Delovala je v sporazumu s tedanjim vodstvom koroških Slovencev, kateremu je načeloval nepozabni Andrej Einspieler. Bilo bi krivično tajiti, da se je od družbene strani mnogo storilo za prebuditev koroških Slovencev. Nešteti podružnični shodi in veselice so se prirejale, kjer so govorili govorniki iz centrale poslani. V času, ko je imela družba še prav malo dohodkov, se je lotila ustanovitve šole v Velikovcu. Vse to po incijativi in v sporazumu s tedanjim celovškim odborom. Izza kakih 9 let pa je to propagandno delo naenkrat nehalo. Podružnice so začele pešati, nič več ni bilo v njih tištega navdušenega in požrtovalnega dela. Tačas je prišlo politično vodstvo

⁴⁷ Koncept pisma z dne 9. novembra 1906, prav tam.

⁴⁸ Zapisnik prve seje šolskega odseka CMD z dne 24. oktobra 1906, fond CMD.

⁴⁹ Prim. zapisnik 187. vodstvene seje CMD z dne 27. decembra 1907, prav tam.

⁵⁰ Koledar . . . za leto 1908, Ljubljana 1907, 87.

⁵¹ Zapisnik vodstvene seje CMD z dne 6. septembra 1907, f. 1907—14.

⁵² Zapisnik dvanajste seje gospodarskega odseka CMD z dne 9. oktobra 1909, prav tam.

na Koroškem v druge roke. Družba pa se je še vedno držala starih tradicij ter v vsem svojem delovanju bila odvisna od te politične centrale. V vseh zadevah je čakala nje nasveta pa tudi njene inicijative. To vodstvo si je želelo ‚skrb in delo‘, kakor tudi sedaj poudarja, družba pa naj bi financirala. V resnici so bila to leta, v katerih ni prišlo nič inicijative iz Koroške. Le župnik Ražun se je trudil krog šentjakobskega vprašanja. Končno smo prišli do prepričanja, da tako stagniranje ni več vzdržljivo, podružnice večidel in vse podobno je spalo«. To naj bi bil vzrok, da je CMD leta 1908 sklenila postaviti posebnega potujočega učitelja Anteja Bega. Iz poročila vidimo, da je bilo po postavitvi velikovške šole vse pripravljeno za ustanovitev nove šole (kraj ni omenjen), vendar je njeno postavitve preprečil celovski ordinariat. CMD je še obveščala javnost, da je Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem »odvezalo« CMD podpirati šentjakobsko šolo, kljub temu pa — nadaljuje poročilo — družba pripravlja ustanovitev nekaterih manjših šol, izpolnitev velikovške, podporo slovenski šoli in »vse, kar je z njimi v zvezi«. ⁵³

Iz poročila izvemo še nekaj nadržbnosti. Po ustanovitvi je po poročilu Slovensko šolsko društvo (SŠD) obvestilo CMD, da vidi svojo nalogo v zastopanju koroških Slovencev pred oblastmi na šolskem področju, poleg tega pa šentjakobska šola potrebuje določeno pravno zaslombo. SŠD je tudi sporočalo namen ustanavljati lastne podružnice. Nezadovoljstvo narodnoobrambne organizacije je očitno zbudila zahteva celovškega društva, po kateri CMD ne bi smela na Koroškem ustanavljati novih podružnic, temu pa se narodnoobrambna organizacija ni hotela odreči, pač pa je bila pripravljena sodelovati z novim društvom. V ta namen je skupaj z Matejem Ražunom julija 1909 pripravila predlog posebne »resolucije« (dogovora) o sodelovanju obeh organizacij. Po verziji narodnoobrambne organizacije je celovsko društvo dogovor odklonilo ter zahtevalo, da se CMD odreče vsakemu delu »na šolskem in izobraževalnem področju na Koroškem« ter ustanavljanju lastnih podružnic. To zahtevo je CMD po poročilu odklonila ter znova poudarila, da »vztraja na opetovano izraženem stališču, da se ne more odreči nobeni vrsti narodnega delovanja na Koroškem, ki jej je po pravilih dovoljeno. Ne smatra pa le za pravico, da deluje na Koroškem, temveč sploh za najznamenitejšo dolžnost, katero jej je izročil slovenski narod. Zdi pa se jej pri tej priliki potrebno ponovno zagotoviti, da ni in ne bode delala nikdar ovir delovanju kake narodne organizacije in seveda tudi ne delovanja Vašega cenjenega društva (SŠD) ... Saj je dela za nas dovolj, osobito imate Vi v veliki nalogi boja za ustanovitev javnih manjšinskih slovenskih šol na podlagi šolskega zakona v tozadavnem pouku slovenskega naroda na Koroškem ... obsežen delokrog ...« Poročilo navaja odgovor SŠD na citirano pismo, po katerem naj bi se SŠD »skrbno izogibalo vsakega nasprotovanja družbi Sv. C. in M.«.

Iz poročila CMD je videti, da je imel v SŠD odločilno vlogo dr. Janko Brejc in skupaj z njim tudi njegova strankarska opredeljenost. V debati se je v obrambo stališč oglašil župnik dr. Arnejc. Dejal je, da so koroški Slovenci — pri tem je meril na Slovensko šolsko društvo — organizirani tako, da ne potrebujejo vzporedne organizacije (CMD). Po njegovem je dr. Brejc voditelj koroških Slovencev; menil je tudi, da je Brejc storil vse, kar je mogel storiti za koroške Slovence. Za liberalno-klerikalna nasprotja, ki so se pri-

⁵³ Koledar . . . za leto 1910, Ljubljana 1909, 109—117—121—129.

čela kazati med CMD in Slovenskim šolskim društvom, pa je dejal, da je Brejc »prinesel (na Koroško) nov duh, katerega družba sv. Cirila in Metoda noče podpirati, ker je nasprotna koroškimi Slovencem«. Arnejcu se je pridružil Fr. Smodej s pojasnilom, da so prišli Korošci na skupščino s pojasnilom, da ugotovijo, ali je možno skupno delovanje. Kot pogoj za »združitev« (sodelovanje) obeh šolskih društev je Smodej postavil zahtevo, da CMD sprejme celovške pogoje. Tretji koroški diskutant je bil Matej Ražun, ki je pripisal vzrok spora CMD ter ji očital, da se ne drži dogovorjenega. — Kot je videti, je skupščina CMD sklenila še naprej delovati na Koroškem in to v »pomnoženi meri«.

Več nadrobnosti o sporu nudijo ob sočasnem tisku⁵⁴ zapisniki sej vodstva CMD. Iz njih je videti, da je bil v začetku leta 1909 vodja velikovške šole Treiber proti temu, da bi SŠD ustanovljalo lastne podružnice. Pač pa je očital potovalnemu učitelju Anteju Begu, da ni »objavljal shodov«, od njega je tudi zahteval, da »se oglašja pri rodoljubih duhovniškega in posvetnega stanu za informacije«. Seje ožjega odbora CMD dne 19. februarja 1909 se je udeležil tudi Matej Ražun, ki je kot krivca za nastali položaj označil list Slovenski narod, CMD pa očital, da o postavitvi potujočega učitelja ni obvestila Celovca. Ko je govoril o šentjakovski šoli je dejal, da šola potrebuje lastnika ter ob tem opozoril, da Mohorjeva družba ni hotela prevzeti lastništva, pač pa bi ustanavljanje podružnic SŠD zaneslo med prebivalstvo zanimanje za to šolo.

Iz obsežne diskusije naj povzamemo stališče Aleksandra Hudovernika, da je bilo SŠD ustanovljeno proti narodnoobrambni organizaciji. Dejal je, da ima »družba za Koroško svoje načrte, katerih pa objaviti ne sme, ker bi to zgrabili takoj Nemci«. Na seji so tudi poudarili, da ima potovalni učitelj nalogo izogibati se vseh strankarsko-političnih vprašanj, saj je njegova naloga zbujanje narodne zavesti. Končno so na seji sprejeli predlog dr. Gregorja Žerjava, po katerem bi CMD z denarjem in potujočim učiteljem podpirala Korošce, seveda ob pogoju, da SŠD ne bo ustanovljalo lastnih podružnic, kar pa je SŠD zavrnilo.⁵⁵ Iz zapisnika 196. vodstvene seje CMD je tudi videti, da so udeleženci sklenili o tem vprašanju nadaljevati »osebne dogovore s koroškimi veljaki«.

III

Posledice spora nazorno kaže tajniško poročilo CMD za leto 1911. V njem beremo, da je na Koroškem »odrevenilo« (upadlo) zanimanje za narodnoobrambno družbo. Značilna je pripomba, da so CMD ostali zvesti »razumnštvo po mestih in posamezni, samostojno misleči rodoljubi«. Po poročilu naj bi obstojale ali pa bile »vsaj nekoliko dejavne« le še naslednje podružnice: Beljak, Blače-Loče, Borovlje, Celovec, Glinje, Kotmara vas in Tolsti vrh.⁵⁶ Koroških članov družbe naj bi bilo tedaj 464,⁵⁷ o ostali društveni dejavnosti pa izvemo, da je CMD ob velikovski šoli podpirala še pet otroških vrtcev.⁵⁸

Videti je tudi, da se je CMD v tem času prizadevala zgraditi še eno šolo na Koroškem v Vodičji vasi, vendar moremo v tajniškem poročilu za leto

⁵⁴ Na primer takratni tisk in še zlasti list Mir.

⁵⁵ Gl. zapisnik 196. vodstvene seje CMD iz l. 1910, f. 1907—1914.

⁵⁶ Koledar . . . za leto 1912, Ljubljana 1911, 73.

⁵⁷ Koledar . . . za leto 1911, Ljubljana 1910, 84.

⁵⁸ Prav tam.

1912 brati, da na »Koroškem do sedaj nismo mogli doseči z vsemi pritožbami pri upravnem sodišču in ministrstvu, da bi župan razpisal komisijonalni ogled za dotično šolo«. ⁵⁹ Dalje izvemo, da je bila CMD pod določenimi pogoji pripravljena prepustiti šentrupertsko šolo SSD v oskrbo, odkup ali v najem, kar pa je celovško društvo zavrnilo, pripravljeno pa je bilo prevzeti velikovško šolo v trajno last.

Zusammenfassung

AUS DER TÄTIGKEIT DES VEREINS »DRUZBA SV. CIRILA IN METODA« IN KÄRNTEN VOR DEM ERSTEN WELTKRIEG

Der Artikel behandelt die Arbeit dieser Organisation für den Schutz der slowenischen Nationalität in Kärnten seit ihrer Gründung im Jahr 1885. Dieser Verein wurde in der Absicht gegründet, mit seiner Arbeit im gesamten slowenischen nationalen Raum des österreichischen Teils der Habsburgermonarchie zum Schutz der slowenischen Nationalität zu wirken. Seinen Tätigkeitsbereich sah der Verein vorwiegend im Schulwesen, in der Gründung und Unterstützung slowenischer Kindergärten und Schulen. Der Verein scheint auf dem Gebiet des slowenischen Küstenlandes (Primorje) und von Triest (Trst) noch besonders aktiv gewesen zu sein, er wird aber in Kärnten auf unzählige Schwierigkeiten gestoßen sein; an erster Stelle wäre hier der Widerstand des herrschenden deutschen Bürgertums gegen jegliches kulturelles oder sonstiges Auftreten der Kärntner Slowenen zu erwähnen.

Trotzdem wurde auch in Kärnten eine Reihe von Zweigstellen dieses Vereins gegründet. Als einer der Höhepunkte seiner Tätigkeit kann die Eröffnung der slowenischen Privatschule in St. Rupert pri Velikovcu (St. Ruprecht bei Völkermarkt) angesehen werden. Es ist Matej Razuns Verdienst, daß die Kärntner Slowenen in der Zeit nach der Jahrhundertwende noch eine zweite Privatschule bekommen haben — in St. Jakob v Rožu (St. Jakob i. R.). Es werden in diesem Zusammenhang auch die Gründe für diese Schulgründung erwähnt und es wird darauf hingewiesen, daß die politische Differenzierung unter den Slowenen auch verschiedene Ansichten betreffs der Gründung dieser Schule verursacht hat; eine Tatsache, die damals auch auf die Tätigkeit des Kyrill-Method-Vereins in Kärnten eingewirkt hat.

⁵⁹ Koledar . . . za leto 1913, Ljubljana 1912, 79.